

Pačesová, Jaroslava

[Jančák, Pavel. Zvuková stránka českého pozdravu]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1959, vol. 8, iss. A7, pp. 131-132

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100265>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Sborník Československá logopedie je dokladem vysoké úrovně československé logopedie, která se může opírat o praktickou nápravnou činnost i o výzkumné práce značného počtu spolupracovníků, kteří naši logopedii postavili na jedno z nejvýznamnějších míst na světě, a je také ukázkou aplikace lingvistických výzkumů na jeden z významných úkolů pedagogické praxe.

Lubomír Bartoš

Pavel Jančák: Zvuková stránka českého pozdravu. Rozpravy Československé akademie věd, Praha 1957.

V úvodní kapitole se zabývá autor otázkou vzniku pozdravů a jejich vývoje. Uvádí celou řadu českých pozdravů a dělí je přitom v různé kategorie (pozdravy při setkání, pozdravy při rozchodu, pozdravy univerzální se širší společenskou platností a konečně univerzální pozdravy přátelské).

Dnešní vývoj celého systému pozdravů směřuje k uniformitě, při čemž se stále více uplatňují takové pozdravové formy, jejichž platnost v sobě zahrnuje co možná největší počet různých situací. Postupné zjednodušování soustavy pozdravů nese pochopitelně s sebou ochuzení výrazových možností s hlediska lexika. A proto se u pozdravových forem uplatňují stále více jednotlivé prvky, vytvářející jejich zvukový tvar, a ten se pak stává často jediným prostředkem pro vyjádření vztahu mluvčího k pozdravované osobě. Neznamená to ovšem, že by se zvuková stránka nepodílela na celkové podobě pozdravu i při někdejší pestrosti pozdravových forem. Těžiště výrazu však spočívalo především ve slovním vyjádření samém a zvuková stránka byla jen složkou doprovodnou. Dnes se zde zvuková stránka projevuje daleko výrazněji a stává se vedle kontextu důležitým vyjadřovacím prostředkem a má hodnotu funkční. Je proto velmi aktuální její zkoumání, protože ve výrazech, jež jsou lexikálně na nejvyšší míru automatizovány, stává se melodie významnou činitelem aktualizace.

Pavel Jančák provedl ve své studii podrobnou analýsu zvukové stránky v současné češtině. Byl si velmi dobře vědom nesnázi, které jsou s takovou prací spojeny: pozdravy skutečně pronesené není totiž možno zachycovat jinak než metodou poslechovou a teprve potom ověřovat metodami experimentálními, kdy jsou tytéž pozdravy namluveny do různých přístrojů. (Jančák užil magnetofonu a kymografu.) Při své práci vychází z podrobné analýsy 110 vybraných příkladů, vyslovených čtyřmi osobami a zkoumaných experimentálně. Další problém, s kterým se autor setkává, je grafika, která by pokud možno přesně a názorně vyjadřovala zvukový tvar. V odborné literatuře tu byly většinou pokusy vyjádřit melodii notami — svádí k tomu podobnost řeči s hudbou. Výhodou tohoto znázornění je, že můžeme sledovat melodii, délku zvuku, rytmus, pausy a přibližně vyznačit dynamiku a tempo. Situaci však značně ztěžuje rozdíl mezi melodií v řeči a melodií v hudbě. Notový systém je pro melodii řeči příliš hrubý a nemůže vystihnout tónový průběh mluvené řeči. Na druhé straně je třeba uvážit, že noty jsou ustálené symboly všeobecně známé a užívané, takže jejich využití pro zevrubnější a přitom schematické zaznamenávání zvukové stránky mluveného slova je jistě výhodné. Jančák užívá hruba způsobu, kterého užil M. Romportl; k vyjádření plynulé melodické linie plných čar pro samohlásky a tečkových čar pro souhlásky na osnově pěti polí, které pak označují jednotlivé polohy celkového tónového rozsahu promluvy. (Srov. M. Romportl, *K tónovému průběhu v mluvené češtině*. Věstník Král. čes. spol. nauk, Praha 1951.)

Místo do osnovy tónového rozsahu zakresluje však melodické průběhy do osnovy notové; výskovou a rytmickou hodnotu, která se při vnímání každé slabiky sluchem nejvýrazněji uplatňuje, vyjadřuje malou notou. V příloze uvádí diagramy melodických průběhů všech pozdravů (namluvených profesorem Hálou). Byly získány podle podrobné analýsy kymografických záznamů, na nichž je kromě melodie znázorněna také doba trvání jednotlivých hlásek. (Při zakreslování tónových výšek, zjišťovaných mikroskopickým měřením podle délky jednotlivých period, byla totiž v diagramu úměrně podle výšky tónu zkracována nebo prodlužována délka milimetrových dílků logaritmického papíru.)

Pokud se týká jednotlivých složek zvukové stránky českého pozdravu, konstatuje Jančák, že melodie a přízvuk jsou tu výrazovými prostředky nejdůležitějšími, neboť hlavně ony mají funkční schopnost rozlišovací. Ostatní zvukové prostředky, jako tempo, kvantita, barva hlásek, způsob a pečlivost artikulace a pod., se sice u pozdravových forem uplatňují, nikoliv však měrou rozhodující.

Dále srovnává Jančák pozdrav vyslovený za stejné situace dvěma různými osobami a dospívá k výsledkům, že se liší jen nepodstatně a že se v nich zřetelně projevují rysy společné.

V závěru pak shrnuje, že přes zdánlivou náhodnost v užívání zvukových tvarů vytváří zvuková stránka také u pozdravových forem ustálenou soustavu. Podobně jako je tomu ve

zvukovém systému mluveného jazyka vůbec, jsou i v melodickém systému pozdravů jednotlivé výrazové prostředky vzájemně vyváženy. Zvukové tvary pozdravů se ve svých hlavních typech shodují s melodickým systémem mluvené češtiny. Stejně jako v systému mluveného jazyka melodie stoupavá — na rozdíl od obvyklého průběhu klesavého — signalisuje neukončenost nebo otázkovost, tak i ve zvukovém systému pozdravů je stoupavá melodie výrazem funkcí specialisovaných, — provází některé význačné situace. Klesavá melodie pak jako u všech rytmických typů také u pozdravů vyjadřuje naprosté ukončení promluvy. Soustava zvukové stránky pozdravu zcela podléhá soustavě zvukových prostředků mluvené češtiny vůbec, i když to jistě míry jako útvar samostatnější a výlučnější.

Jančákova monografie je dalším obohacením naší nové fonetické literatury, zabývající se řečí souvislou. Neomezuje se jen na podání výsledků dosažených metodou experimentální fonetiky, ale také je zpracovává z širšího hlediska jazykovědného.

Jaroslava Pačesová

Evangeliiář Assemanův, kodex Vatikánský 3. slovanský, díl II., vydal Josef Kurz, Praha 1955.

Druhý díl edice kodexu Assemanova, který se péčí Josefa Kurze dostal do rukou paleoslovenistů v roce 1955, je nepochybně nejdůležitější ze všech čtyř plánovaných dílů edice. Fototypický otisk celého kodexu, který vyšel jako I. díl v roce 1929 za spoluautorství Josefa Vajse, přinesl také velmi cennou předmluvu s přehledem všeho, co bylo o kodexu známo. Podává v ní jeho popis, soupis přípisů a všimá si obsahu kodexu podle pořadí listů. Velmi cenné jsou také připomínky ke kalendáři a k textu. Druhý díl, který přinesl text v cyrilském prepise podle nejmmodernějších zásad, přiblížil kodex širokým kruhům zájemců. Fototypické vydání hlaholského kodexu bylo dílem velmi záslužným. Bylo však obtížné čistit text hlaholský, který není dělen na slova, kde nejsou vyznačeny kapitoly a verše. Proto se většinou užívalo starého Črnčičova přepisu do latinky (Assemanovo izbornô evangjelje, na světo dao Dr. Ivan Črnčič, V Rimu 1878). Toto vydání však, jak ukázal autor edice v obsáhlém rozboru v LF 53, 1926 (*O potřebě nového vydání rukopisu Assemanova*, zejména na str. 234—239), má mnoho chyb a nepodává originál ve správném prepise. Místy také nesprávně interpretuje. Jeho užívání bylo spojeno často s velkým rizikem. Budiž připomenuto na tomto místě, že laskavostí Jos. Kurze bylo umožněno pořídit lexikální excerpci z Assemanova kodexu pro staroslověnský slovník Slovanského ústavu ČSAV již z rukopisu 2. dílu edice, takže bylo možno uvarovati se chyb, které by nepochybně vznikly při používání Črnčičova vydání (jako je tomu v indexu Sadnik-Aitzetmüller, *Altkirchenslavisches Handwörterbuch*, Heidelberg 1955). Nebezpečí, byť i menší, bylo spojeno s užíváním I. dílu edice, protože mnohá místa potřebovala dokumentární srovnání s originálem. To provedl autor edice přímo ve vatikánské knihovně.

V úvodě 2. dílu důkladně seznamuje Josef Kurz čtenáře s významem kodexu a ukazuje na potřebu nové edice. Všimá si i chyb a omylů hlaholského vydání Račkého (Franjo Rački, Assemanov ili Vatikanski evangelistar, Záhřeb 1865) a Črnčičova a charakterizuje fototypické vydání v I. dílu edice. Popodrobna seznamuje s edičními zásadami při reprodukci textu a podává přesný index citovaných míst. Text je vydán přesně v tom znění, v jakém je zachován, tj. co list a strana originálu, to list a strana cyrilského přepisu. Je opatřen číslováním stran, sloupců a řádků, je dělen podle slov (bez dělicích znamének na konci řádku) a označen uvnitř i v záhlaví každé strany kapitolou evang., případně číslem žalmu, a příslušnými verši. Pod textem na konci strany jsou připojeny textové poznámky a citovány přípisky cyrilské i hlaholské. Tento aparát se v praxi velmi osvědčuje a velmi usnadňuje hledání míst. Druhý díl edice Assemanova kodexu plně splnil očekávání slavistů a vyplnil citelnou mezeru ve vydáních evangelních textů. Edice se vyznačuje naprostou spolehlivostí a přesností, příslověčnými to vlastnostmi všech autorových prací.

Stanislav Herodes